

A Daphne liget ciprusai és az egyiptomi perseák. Császári rendeletek a fák védelmében¹

The Cypresses of the Daphne Grove and the Egyptian Persea Trees.
Imperial Decrees for the Protection of Trees

ABSZTRAKT

Viszonylag kevés olyan konkrét jogszabály ismert, amely az állami, ill. császári tulajdonban lévő fák vagy erdők védelmét szolgálta volna a Római Birodalomban. Ezen kivételes rendelkezések közé tartozik a posztklasszikus korból származó két olyan császári rendelet (C.11,78,1 és C.11,78,2), amely megtiltotta bizonyos fák engedély nélküli kivágását, valamint az azokkal való kereskedést. Jelen tanulmány ezen rendeletek bemutatására és céljának feltárására tesz kísérletet, tágabb kontextusba helyezvén el azokat.

Tárgyszavak: római jog, fák védelme, Daphne liget, perseá, Egyiptom, Antiochia, császári tulajdon

ABSTRACT

In the Roman Empire, only a small number of specific imperial decrees are known to have aimed at protecting state- or emperor-owned trees or forests. Two rare examples date from the post-classical period: C.11.78.1 and C.11.78.2, prohibiting the unauthorised felling of specific trees, as well as trade in such trees. This study examines these decrees, explores their purpose, and places them in a broader legal and historical context.

Keywords: Roman law, protection of trees, Daphne Grove, Persea, Egypt, Antioch, imperial property

Ahogy az utóbbi időszakban egyre inkább a közérdeklődés fókuszába kerül a környezetvédelem kérdése, egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik arra vonatkozóan is, hogy vajon a római jogban voltak-e normák, amelyek az élő környezet megóvására irányultak.² A „környezetvédelem” szempontjából pedig különösen fontos az erdők és a fák védelmének kérdésköre.

A forrásokat áttekintve arra a következtetésre lehet jutni, hogy bár Rómában egészen az archaikus kortól kezdve több jogi norma is vonatkozott a magántulajdonban álló fák védelmére,³ viszonylag kevés olyan konkrét jogszabály ismert, amely az állami, ill. császári tulajdonban lévő fák vagy erdők megóvását szolgálta volna.

* Dr. Újvári Emese, habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti Tanszék. E-mail: ujvari.emese@law.unideb.hu. ORCID: 0000-0002-8294-099X.

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Vö. PENNA, Daphne: Some Observations on Tree Protection in Roman and Byzantine Law. *Revue des études byzantines*, Tome 79, 2021, 269–296., 269.

³ A témához lásd részletesebben: ÚJVÁRI Emese: A magántulajdonban álló fák védelmét célzó római jogi normák. *FORUM: Acta Juridica et Politica*, 2024. 14. évf. 1. sz., 299–322.

Ezen kivételes rendelkezések közé tartozik a posztklasszikus korból származó két olyan császári rendelet, amely a fák meghatározott körét volt hivatott védeni. Jelen tanulmány ezen rendeletek bemutatására és céljának feltárására tesz kísérletet, tágabb kontextusba helyezvén el azokat. Továbbá az is vizsgálatra kerül, hogy ezeknek a rendeleteknek mennyire képezhetette célját maga a természetvédelem.

1. Arcadius és Honorius császár rendelete

A Kr. u. 4. sz. végére, ill. a Kr. u. 5. sz. elejére datálható két *constitutio* (C.11,78,1 és C.11,78,2) megtiltotta bizonyos fák engedély nélküli kivágását, valamint az azokkal való kereskedést. A rendeletek az alábbi cím alatt szerepelnek a *Codex Iustinianus*ban:

C.11,78. *De cupressis ex luco Daphnensi vel Perseis per Aegyptum non excidendis vel vendendis. (A Daphne ligetből származó ciprusok és az egyiptomi perseák kivágásának és árusításának tilalmáról.)*

A két rendelet közül a C.11,78,1 a korábbi, melynek az *inscriptió*ájában Arcadius és Honorius császár kerül említésre, de a *constitutio* a két császár közül az elsőnek tulajdonítandó, a címzettje pedig egy Silvanus nevű *comes rerum privatarum*. A rendelkezést Seeck 395 és 400 közé datálja.⁴

C.11,78,1: *Imperatores Arcadius, Honorius*

Si quis Daphnensis luci in Syria vel Persei in Aegypto arborem comparaverit, quinque libris auri noverit se esse multandum: non minore dispendio et illo feriendo, qui vendere arbores ausus fuerit, quas non licet emptoribus comparare. Arcad. et Honor. AA. Silvano com. rer. privat. < >

A szöveg fordítása az alábbiak szerint kísérelhető meg: *Ha valaki a szíriai Daphne ligetből vagy az egyiptomi perseák fák közül egy fát vásárolt (szerzett), tudnia kell, hogy öt font aranyra büntetendő. Nem kevesebb büntetést kell kiszabni arra is, aki olyan fákat merészelt eladni, amelyeket a vevőknek tilos megvenni.*

Hogy pontosan mely fák adásvételére vonatkozott a tilalom, részben vita tárgyát képezi a szakirodalomban.

A szöveghely egyrészt a Daphne liget fáiról tesz említést. E tekintetben egyértelműnek tűnik, hogy a rendelkezés a ligetben található ciprusokra vonatkozott. Erre egyrészt magából a C.11,78 címéből (*De cupressis ex luco Daphnensi*) lehet következtetni, másrészt a különböző (jogi,⁵ történeti és irodalmi⁶) forrásokból is, amelyek arról tanúskodnak, hogy az Antiochia közelében lévő Daphne liget egy ciprusliget volt⁷ (bár babérfák is előfordultak benne).⁸ A császári rendelet tehát a „*Si quis Daphnensis luci in Syria (...) arborem comparaverit*” szakasza által e liget ciprusfáit kívánta védelemben részesíteni.⁹

⁴ SEECK, Otto: *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr. Vorarbeit zu einer Prosopographie der christlichen Kaiserzeit*, Stuttgart, 1919, 136.; BONO, Francesco: *The emperor's trees. Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 93. 2025. 75–96., 78–79.; PENNA: i. m., 273.

⁵ CTh.10,1,12; C.11,78,2

⁶ Sozomenus *Historia ecclesiastica* 5.19.; Evagrius Scholasticus (Evagr.)1.16.; Nicephorus Callistus (Niceph.)10.18.

⁷ BONO: i. m., 79–80.

⁸ Vö. DOWNEY, Glanville: *A History of Antioch in Syria, from Seleucus to the Arab Conquest*. Princeton University Press, Princeton, 1961, 83–84.

⁹ A Daphne liget kérdéséről részletesebben lásd később.

1.1. „Persei in Aegypto”

Az azonban már kevésbé egyértelmű, hogy a „Persei” kifejezés hogyan értelmezendő a „*vel Persei in Aegypto*” részben. Ezzel kapcsolatosan két lehetőség képzelhető el, s ennek megfelelően két fő álláspont alakult ki a szakirodalomban.

Az egyik álláspont szerint a szöveghely egy meghatározott liget tulajdonnévre utal (*lucus Persei*).¹⁰ Ez az értelmezés valószínűleg arra vezethető vissza, hogy Krüger Codex-kiadásában ez a kifejezés nagy kezdőbetűvel szerepel, ahogyan a korábbi *Daphnensis* melléknév is, amely a *lucus*-hoz kapcsolódva az Antiochia mellett található Daphne ligetre utal. Ugyanakkor nincs arra utaló nyom, hogy Egyiptomban létezett volna *lucus Persei*.¹¹

A másik álláspont szerint a *Persei* szó az *arbor* szóhoz is kapcsolódhat, és így egy bizonyos fafajtára, a *perseára* is vonatkozhat. A forrásokban találunk példát arra, hogy egy istenség nevének *genitivusa* össze van kapcsolva a fa (*arbor*) szóval. Így pl. az *arbor Iovis* kifejezés a tölgyfára utal,¹² az *arbor Palladis* pedig az olajfára.¹³ Ennek megfelelően az *arbor Persei* kifejezés „Perseus fájaként”¹⁴ a *persea* fára vonatkozhat. Illetve gyakran található arra is példa, hogy a *genitivus* egy adott fafajt jelöl, például az *arbor fici* a *ficust*, az *arbor oleae* az *oleát*, vagyis az olajfát, az *arbor palmae* pedig a pálmát. Ennek megfelelően itt az *arbor persei* (ill. *arbor perseae*)¹⁵ a *perseára* utalna. Ezen második értelmezés szerint tehát nem egy meghatározott liget fái kaptak védelmet a császári rendelet eredményeképpen, hanem valamennyi *persea* fa Egyiptomban.¹⁶

Ezt a második értelmezést támasztja alá a C.11,78-as könyv címe is, amelyben a *De* szó a *Perseis*-hez is kapcsolódik, mely utóbbi a *persea* szó többes *ablativusaként* fordítandó. Bono úgy véli, hogy a C.11,78 cím egyértelmű bizonyíték arra, hogy a szöveghelyek a *persea* fákra vonatkoznak.¹⁷

Ezen értelmezés mellett szólnak továbbá a történelmi bizonyítékok is, melyek azt mutatják, hogy bár Egyiptomban valamennyi fafajta védelemben részesült, a *persea* fák azonban különös jelentőséggel bírtak.¹⁸

¹⁰ Vö. SZÜCS Magdolna: Ha ültetsz többet, kivághatsz egy ciprusfát (C.Th. 10. 1. 12) – mit jelenthetett ez abban az időben? *Erdélyi Jogélet* 2024. 4. szám; 105–111.; FRIER Bruce W. (ed.): *The Codex Of Justinian. A New Annotated Translation With Parallel Latin And Greek Text Compressed*, based on a translation by Fred H. Blume. Cambridge University Press, Cambridge, 2016, 2815.; ZAMORA MANZANO, José Luis: *Precedentes romanos sobre el derecho ambiental. La contaminación de aguas, canalización de las aguas fecales y la tala ilícita forestal*. Edisofer, Madrid, 2003, 81.; BELLO RODRIGUEZ, Silverstre: *Algunas consideraciones en torno a la tala ilícita de árboles*, In: *Fundamentos romanísticos del Derecho contemporáneo, Tomo X: Derecho penal*. Madrid, 2021, 129–137., 135–136.

¹¹ BONO: i. m., 80–81.

¹² Ov. Met. 1.104–106.

¹³ Ov. Met. 6.335.

¹⁴ A források Perseusnak tulajdonítanak alapvető szerepet a gyümölcs Egyiptomba való meghonosításában. (Vö. Plin. NH 15.13.46.; CANEVA, Stefano G.: *The Presea Tree from Alexander to Late Antiquity. A Contribution to the Cultural and Social History of Greco-Roman Egypt*, *Ancient Society*, 2016, Vol. 46, 39–66., 46.; BONO: i. m., 81–82.)

¹⁵ Bono „*vel [p]erse[ae] in Aegypto*”-ra módosítaná a szöveghelyet. (Vö. BONO: i. m., 82.)

¹⁶ BONO: i. m., 81–82., 84.

¹⁷ BONO: i. m., 80–81.

¹⁸ Az egyiptomi fákról és azok felhasználásának módjáról lásd különösen: MEIGGS, Russel: *Trees and Timber in the Ancient Mediterranean World*. Clarendon Press, Oxford 1982, 56–62. és THIRGOOD, J. V.: *Man and the Mediterranean Forest. A History of Resource Depletion*. Academic Press Inc., London, 1981, 89–90.

A fák általános védelmének az volt az oka, hogy Egyiptom az oázisokon és a Nílus két oldalán meglévő sávon kívül már a történelmi időkben elvesztette a korábbi fakészletét¹⁹ – legalábbis már a Ptolemaioszok időszakában keletkezett papiruszok alapján erre lehet következtetni.²⁰ Egyiptom faellátása így nagyban függött Fönícia és Szíria szomszédos erdeitől.²¹ Nagyon vigyázni kellett tehát, hogy a viszonylag kevés faállomány szinten maradjon, így a Ptolemaioszok arra törekedtek, hogy megőrizték a meglévő fákat.²² Ebben az időszakban egy jól szervezett állami program működött a fák gondozása és védelme, valamint az újraerdősítés érdekében, amelyekhez a fák megőrzését szolgáló intézkedések, az állomány rendszeres ellenőrzése és nyilvántartásba vétele, valamint egyértelmű törvényhozás is társult. A fákat állami faiskolákban nevelték, és előírták a juhok és kecskék kizárását a fiatal ültetvényekről.²³

Néhány fajfaj különös állami védelem alatt állt, így a *persea* és a keleti platánfa. A *persea* nagy ritkaságnak számított, mivel nem volt könnyű kultiválni.²⁴ S arra lehet következtetni, hogy a *persea* fáknak már a korai időszakokban is különleges szerepe volt szakrális jelentőségük miatt.²⁵

Caneva kiemeli, hogy van némi bizonytalanság a tekintetben, hogy a görög és a latin szerzők által erre a növényre alkalmazott név (περσ[ε]ία / *persea*) és az egyiptomi *īšd*²⁶ és *šw3b*²⁷

¹⁹ Harris azt valószínűsíti, hogy a Kr. e. 2. évezred óta, de lehet, hogy már azt megelőzően is ez volt a helyzet Egyiptomban. (HARRIS, W. V.: Defining and Detecting Mediterranean Deforestation, 800 Bce to 700 Ce. In: HARRIS W. V. (ed.): *The Ancient Mediterranean Environment between Science and History*, Brill, Leiden – Boston, 2013. 173–194., 180.)

²⁰ KRAMER, Bärbel: Arborikultur und Holzwirtschaft im griechischen, römischen und byzantinischen Ägypten, *Archiv für Papyrusforschung*, 1995/2, 217–231., 218.; PSI 4. 382. = HGV PSI 4 382 (Kr.e. 248).

²¹ Vö. CORDOVANA, Orietta Dora: *Environmental Thought in the Graeco-Roman World*. De Gruyter, Berlin – Boston, 2024, 115–116., 125.

²² Az Egyiptomban őshonos fákról és azok felhasználásáról lásd különösen: THIRGOOD: i. m., 89–92.

²³ KRAMER: i. m., 219–221.; NENNINGER, Marcus: *Die Römer und die Wald: Untersuchungen zum Umgang mit einem Naturraum am Beispiel der römischen Nordwestprovinzen*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2001, 64.; ROSTOVITZEF, M.: *The Social and Economic History of the Hellenistic World, Vol. I*. Calderon Press, Oxford, 1941, 298–299.; HARRIS: i. m., 180.; THIRGOOD: i. m., 92.; Lásd még: PARÁSSOGLU, George M.: On Idios Logos and Fallen Trees, *Archiv für Papyrusforschung* 24 25, 1976, 91–99.

²⁴ KRAMER: i. m., 226.

²⁵ A *perseákból* szakrális jellegű tárgyakat is készítettek. Ilyen volt például, Piay-nak, a palota kapuőrének a szobra, mely Tutankhamon uralkodása idején készült, részben *persea* fából, részben akáciából. Jelenleg a Louvre-ban található. Vö. <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010006262> (2026.05.28).

²⁶ Az *īšd* fa valószínűleg a *Balanites Aegyptiaca* megfelelője. Caneva leírása szerint ez egy Egyiptomban ősidők óta kultivált lombhullató fafaj, amely még ma is megtalálható Egyiptom egyes területein. A hellenisztikus korszak előtti szöveges és ikonográfiai dokumentáció ezt a fafajt szoros kapcsolatba állítja az örökkévalósággal és az újjászületéssel. (Vö. CANEVA: i. m. 39–42. o.) Más források azonban a *Balanites Aegyptiacát*, vagy sivatagi datolyát lassan növekvő, örökzöld vagy félig lombhullató faként említik. Ez egy sokágú, tüskés cserje vagy fa, gömbölyű lombkoronával; magassága elérheti a 10 métert vagy annál is többet. Jellegzetesen barázdált törzse akár 30 cm átmérőjű is lehet, ágain pedig hosszú, egyenes, zöld tüskék helyezkednek el spirálisan. Sokoldalú fa, amelyet ehető gyümölcse, levelei és virágai, valamint számos egyéb felhasználási lehetősége miatt értékelnek. Gyümölcse frissen és szárítva is ehető, az érett gyümölcs színe barna. Ez a fa Afrika több területén – beleértve a legszárazabb területeket is, egészen Arábiáig – és a trópusok néhány más területén is megtalálható. Vö. <https://tropical.ferns.info/viewtropical.php?id=balanites+aegyptiaca> (2026.05.28.).

²⁷ A *šw3b* Caneva szerint a *Mimusops Laurifolia Friis* (= *Mimusops Schimperii Hochst*) fajnak feleltethető meg. A *Mimusops*, egy örökzöld fafaj, lekerekített lombkoronával, általában 15 m magasra nő, de ritkán eléri a 25 métert is. Sárga, ovális gyümölcse ehető. A trópusi Északkelet-Afrikában, valamint az Arab-félszigeten őshonos, de Egyiptomban nem. A modern kor előtt eltűnt Egyiptomból. Afrikában még szórványosan, vadon növe előfordul az etiópiai fennsík északi és keleti részén, Eritreában, Etiópiában, Szomaliföld északnyugati részén, valamint Dzsibuti part menti hegyvidékén, továbbá helyenként az Arab-félsziget délnyugati részén is megtalálható Jemenben és Szaúd-Arábiában, bár utóbbi területeken csak nagyon ritkán fordul elő. Az archeobotanikai vizsgálatok szerint a korai dinasztikus korszakban telepítették be Egyiptomba, a modern kor előtt azonban eltűnt

elnevezések, amelyeket a hieroglif szövegekben találtak, mennyire feleltethetők meg egymásnak.²⁸ A legújabb tudományos kutatások a görög és latin források tekintetében inkább a *persea* és a *Mimusops Laurifolia Friis* (= *Mimusops Schimperii Hochst*), ill. az egyiptomi *šw3b* közötti azonosságot támasztják alá.²⁹ Caneva szerint ezt a megfeleltetést látszik megerősíteni egy olyan szövegrészlet is, amelyben Theophrastus kijelenti, hogy a *persea* örökzöld fa,³⁰ ami inkább a *Mimusops*-ra jellemző, mint az Egyiptomban szintén szentként tisztelt *Balanites*-re. Ugyanakkor azt sem tartja kizártnak, hogy a hellenisztikus kortól kezdve a görög *περσεία* nevet mindkét egyiptomi elnevezésnek megfelelő fafajtaára használták.³¹ A görög és latin források szerint Perseus volt az, aki a *persea* fát behozta és meghonosította Egyiptomban. Plinius azt írja, hogy amikor Nagy Sándor Siwahból visszatérve atlétikai játékokat rendezett Memphisben Zeusz Bazileusz tiszteletére, *persea* ágakat használt a győztesek megkoronázásához, mert ezt a növényt az őse, Perseus hozta Egyiptomba.³²

A történetnek több magyarázata is van. Az egyik szerint azért a *persea* fa ágát használták a győztesek megkoronázására, mert ez a növény hasonlított leginkább a babérhoz, ami Egyiptomban nem volt elérhető. Egy másik magyarázat egyrészt a Zeusz és a siwahi Ammon közötti szoros kapcsolatot emeli ki (a görögök a helyi istenséget Zeusz Ammon néven saját főistenükkel azonosították),³³ továbbá Amun-Re és az *išd* ill. *šw3b* vallási funkciója közötti kapcsolatot is hangsúlyozza. Ezen értelmezés szerint a memphisi papok azzal, hogy egy olyan szent növényt adtak Nagy Sándornak, amelyet hagyományosan a fáraói királysággal társítottak, tudatosan elismerték őt legitim uralkodóként. Mindenesetre a *persea* használata lehetővé tette a Ptolemaioszok számára, hogy hangsúlyozzák vegyes identitásukat a pánhellén világon belül: a helyi szent növény kiemelte a Ptolemaioszok különleges kapcsolatát Egyiptommal, a Perseushoz való kötődés pedig a görög és makedón hagyományok legitim folytatóivá tette őket.³⁴

A *persea* Nagy Sándor hódítását követően még évszázadokig fontos szerepet játszott Egyiptomban és a rituálékban. Egyrészt őrizte a folytonosságot a hellenisztikus korszak előtti funkciókkal, másrészt alkalmazkodott az új kontextusokhoz is.³⁵ A *perseák* nagy jelentősége a római korban is megmaradt, de a késő római időszakban előfordult, hogy ezeket a fákat

Egyiptomból. A sírokból talált leletek a növény temetkezési kontextusban történő felhasználására is utalnak. Vö. <https://tropical.ferns.info/viewtropical.php?id=Mimusops+laurifolia> (2026.05.28.); CANEVA: i. m., 42.

²⁸ IV. Ptolemaiosz uralkodása idejére (a Kr. e. 3. sz. utolsó negyedében) datálják azt az Edfuból származó földrajzi listát, amely Felső- és Alsó-Egyiptom tartományait említi, összekapcsolva őket a helyi szent fákkal. A listán az *išd* az egyik leggyakoribb faj, a *šw3b* azonban nem jelenik meg rajta. (CANEVA: i. m. 39. o., 45. o.)

²⁹ Vö. THIRGOOD: i. m., 89–90.

³⁰ Theophr. Hist. Plant. 4.2.5.; CANEVA: i. m., 39–44.

³¹ CANEVA: i. m., 44–45.

³² Plin. NH 15.13.46.; CANEVA: i. m., 46.; BONO: i. m., 81–82.

³³ Vö. Sanctuary of Zeus Amun at Siwa, Egypt, <https://warwick.ac.uk/fac/arts/classics/intranets/students/modules/greekreligion/database2/template-copyj/> (2026.05.21.).

³⁴ Lásd CANEVA: i. m. 46–48. o. A *perseával* kapcsolatos régi és új hagyományok együttélésének egy másik példáját Aelianus (Kr. u. 175–235 körül) szolgáltatja a 3. sz. elejéről. A De Nat. Anim. XI 40-ben egy szent *persea* erdőt említ, amelyet az alexandriai Zeusz Policusznak szentelt helyen látott. A szent fát tehát ekkor már Zeuszhoz is kötötték. (Vö. CANEVA: i. m., 49–50.)

³⁵ A szent *persea* fa kulturális történetét vizsgálva Caneva szerint utalni kell arra, hogy bár a görög és a latin szerzők által erre a növényre alkalmazott név (*περσεία* / *persea*) és az egyiptomi *išd* és *šw3b* elnevezések, amelyeket a hieroglif szövegekben találtak, nem fedik teljesen egymást, a hangsúly a ptolemaioszi és a római Egyiptomban az egyiptomi vallási hagyományok folytonosságának, megújulásának és újrakontextualizálásának mintáin van, s megfigyelhető a kulturális hagyományok folytonossága és átalakulása közötti kölcsönhatás, valamint, hogy a hagyományokat kulturális és etnikai határokon átívelően adaptálták. (Vö. CANEVA: i. m., 39.)

kivágták, hogy hajóépítéshez használják fel őket. Ezért időről időre szükségessé vált ezen fák kivágásának tiltása.³⁶

A római korszakból származó bizonyítékok azt igazolják, hogy a *perseák* erre az időszakra már igen ritkává váltak.³⁷

A vizsgálat szempontjából különösen érdekes az alábbi forrás, amelyben említésre kerül a *persea* fa: a Kr. u. 13-ból származó dokumentum, a P.Oxy.9.1188 egy meghatározott faágak, ill. fák megvételére irányuló kérelem illetékes hatóságok általi adminisztratív kezelésének egyes állomásait egyesíti egészen a *topogrammateus*ig, aki az ügyet a *komogrammateus*hoz utalja. A szóban forgó dokumentum a *topogrammateus* irodájában elkészített másolat.³⁸ A dokumentumban összefoglalt iratok közül kronológiailag Didymusnak, Heraklides fiának kérelme az első, vagyis ez az eljárás kiindulópontja. A kérelem lényege, hogy Didymus engedélyt kér Quintus Attius Frontótól, az *idiologustól*, vagyis a császári magánkincstár, ill. magánvagyon alexandriai örétől, hogy helyi templomi és magánbirtokokon található kiszáradt fákat, ill. faágakat vásárolhasson meg Oxyrhynchite *nomos*ban. Didymus különböző helyszíneken lévő fákra/faágakra vonatkozóan nyújtotta be a kérvényt, konkrétan megjelölve a fellelhetőségi helyüket, és hogy melyik fa hány (kiszáradt) ágát szeretné megvenni. Így a Kerkeura faluban található kis *persea* fa egyetlen kiszáradt ágát, a Harpebekis templomban található, élő *persea* fa két kiszáradt ágát, a Peënno faluban található, élő *persea* fa egyetlen száraz ágát, valamint ugyanezen falu közelében található két kidőlt akáciát. Mivel Egyiptomban az ilyen fák is az államkincstár tulajdonát képezték, Fronto felülvizsgálta a kérvényt, majd egy *subscriptió*val ellátva továbbította a *basilikos grammateus*nak, ő pedig a helyi hivatalnokoknak (*topogrammateus* és a *komogrammateus*), hogy ellenőrizzék a fák állapotát, hogy szárazak-e, nincs-e tulajdonosuk, s a kincstárnak a tarifának megfelelően kell-e azokat kisajátítania, valamint határozzák meg a pontos értéküket, figyelmeztetve a hivatalnokokat, hogy a vizsgálat során semmit se rejtssenek el, és semmit ne tegyenek kedvezményből.³⁹ A dokumentumból jól látszik, hogy Egyiptomban a korai római korban is milyen nagy értéket képviseltek a fák, s különösen a *perseák*. Pontosán számon voltak tartva, s még az elhalt, kiszáradt ágaik adásvételéhez is a kincstári hivatalnok külön engedélyére volt szükség, egy bonyolult eljárás eredményeképpen.

A *perseákból* származó faanyag már a római fennhatóság korai szakaszában is a *fiscus* tulajdonát képezte.⁴⁰ A papiruszok arra utalnak, hogy a római kori Egyiptomban a *persea* fa értékesítése a *fiscus* nevében történt, szigorú ellenőrzés és az ilyen fajtájú fák számának és státuszának nyilvántartása mellett. A fákat a *fiscus* nevében eljáró *idiologus* bocsátotta nyilvános árverésre,⁴¹ vagy az ő külön engedélyével lehetett megvásárolni őket.

A *persea* egy sokkal későbbi, Kr. u. 316-ból származó dokumentumban, a P.Oxy.1.53-ban is említésre kerül, melyet Aurelius Ireanaeus, az oxyrhynchusi ácsok céhének vezetője írt Valerius Ammonianusnak, az oxyrhynchusi *nomos logistájának*, válaszul Valerius azon kérésére, hogy vizsgálja meg a városban fennmaradt egyetlen *persea* fa állapotát, és írásban tegyen róla jelentést. Az Oxyrhynchus város közfürdőjében zajló javítási munkálatokhoz

³⁶ CANEVA: i. m., 49.

³⁷ CANEVA: i. m., 57.; BONO: i. m., 88.

³⁸ KRUSE, Thomas: *Der königliche Schreiber und die Gauverwaltung. Untersuchungen zur Verwaltungsgeschichte Ägyptens in der Zeit von Augustus bis Philippus Arabs (30 v. Chr.–245 v. Chr.). Band I.* K. G. Saur, München – Leipzig, 2002, 524.

³⁹ Részletesen lásd: KRUSE: i. m., 524-530.

⁴⁰ KRUSE: i. m., 524.

⁴¹ Vö. BONO: i. m., 84.

ugyanis egy *persea* fára lett volna szükség. Aurelius miután megvizsgálta a fát, megállapította, hogy az már évek óta terméketlen, teljesen kiszáradt, és többé nem képes gyümölcsöt teremni.⁴² Egy egy évvel később, Kr. u. 317-ben keletkezett dokumentum (PSI 4.285) egyrészt egy utasítást tartalmazott arra vonatkozóan, hogy az oxyrhynchusi *nomos*ban írják össze a *persea* fákat, másrészt általánosan megtiltotta e fák hivatalos engedély nélküli kivágását.⁴³ Caneva szerint elképzelhető, hogy ez Aurelius jelentésének következménye volt.⁴⁴ Minnen és Worp viszont azt feltételezi, hogy a tilalom oka az lehetett, hogy az államnak magának volt szüksége a fákra.⁴⁵

Egyiptom száraz éghajlata nem volt kedvező a *perseák* számára, így ahhoz, hogy a fák megmaradjanak, valakinek gondoskodnia kellett róluk.⁴⁶ Ezt igazolják a Kr. u. 323-ban keletkezett dokumentumok (P.Oxy. 36.2767, P.Oxy. 41.2969, és a P.Oxy. 41.2993) is, amelyek arról szólnak, hogy új *persea* fákat ültettek Oxyrhynchusban, s a közeli házak lakóit megkérték, hogy esküdjenek meg arra, hogy gondozni és folyamatosan öntözni fogják a fákat annak érdekében, hogy azok növekedjenek és gyümölcsöt teremjenek.⁴⁷ Minnen és Worp azt feltételezi, hogy a lakosság bevonásával történő intézkedések eredményeképpen legalább 17 *persea* ültetése valósulhatott meg.⁴⁸

A házak közelébe ültetett *perseákat* gyakran úgy óvták Egyiptomban, hogy téglafalakkal vették őket körül. Ez az intézkedés elsősorban a fiatal fák állatoktól, különösen a kecskéktől való megóvását szolgálta. Ezt a gyakorlatot a görög papiruszok is tanúsítják. A Zeno archívumból származó P. Lond. 7. 1974 szerint téglákat szállítottak a *perseák* számára. Husson pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy az imént említett, Kr. u. 323-ban keletkezett szerződésekben is, amelyekben a házaik mellé ültetett *persea* fák gondozására tesznek esküt a szerződő felek, említésre kerül a fák körül épített védőfal.⁴⁹

Könnyen belátható, hogy az ilyen különleges gondoskodást igénylő szent fák, amelyek megőrzésére nagy erőfeszítéseket tettek, államilag is védelemben kellett, hogy részesüljenek. Caneva úgy véli, hogy az ilyen tilalmak célja az lehetett, hogy megakadályozzák a szent fák közönséges faanyag-forrássá válását.⁵⁰ Bono szerint azonban elsősorban a gazdasági értékük miatt védték a *perseákat*, mint a császári vagyon részét, de ebben nagy szerepet játszott a gyors kihalás közvetlen veszélye is.⁵¹

A Kr. u. 4. század elejéről származó, hajóépítéssel kapcsolatos forrásokból az tűnik ki, hogy a fák megőrzését szolgáló természetvédelmi politika – melynek alapvető célja valószínűleg a lakosság vallási érzékenységének tiszteletben tartása lehetett –, opportunisztikusan váltakozott

⁴² Vö. GRENFELL, Bernard P. – HUNT, Arthur S. (ed.): *The Oxyrhynchus Papyri*, Part I, London, 1898, 110–111.; MINNEN, P. van – Worp, K. A.: *Proceedings of the Council of Hermopolis A.D. 322*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 1989, Bd. 78, 139–142., 142.

⁴³ BONO: i. m., 87–88.

⁴⁴ CANEVA: i. m., 57.

⁴⁵ MINNEN – Worp: i. m., 142.

⁴⁶ Sok esetben a templomokhoz és kultuszokhoz kapcsolódó egyének és intézmények (pl. Ízisz kultuszának képviselői) által a *persea* védelme iránt tanúsított elkötelezettség segítette megőrizni ezeket a fákat. A *persea* fa ugyanis a korai ptolemaioszi időszaktól kezdve az Ízisz-kultuszhoz is kapcsolódott. (Vö. CANEVA: i. m., 49, 59.)

⁴⁷ CANEVA: i. m., 57–58.

⁴⁸ MINNEN – Worp: i. m., 142.

⁴⁹ HUSSON Geneviève: *Traditions pharaoniques attestées dans l'architecture domestique de l'Égypte Grecque, Romaine et Byzantine*. In: Bagnall, Roger S. – Browne, Gerald M. – Hanson, Ann E. – Koenen, Ludwig (eds.): *Proceedings of the Sixteenth International Congress of Papyrology New York, 24–31 July 1980*. Scholars Press, Chico, 1981, 519–526, 519–520.

⁵⁰ CANEVA: i. m., 58.

⁵¹ Vö. BONO: i. m., 88.

azon időszakokkal, amikor a gazdasági célok kerültek előtérbe. Így pl. Kr. u. 300-ban és 322-ben a sürgős hajóépítési munkák miatt szükségessé vált a felső-egyiptomi *persea* és akácia fák felhasználása.⁵²

Egy Hermopolis Magnából származó kortárs papiruszban (SB 20 15026⁵³ = HGV SB 20 15026 = P. Cairo inv. 10622, Kr. u. 322) említésre kerül egy hivatalos rendelet, amellyel megtiltották a *persea* fák kivágását. A dokumentum a helyi tanács fellebbezését tartalmazza a *persea* fák kivágására vonatkozó tilalom ellen. A tanács azért fellebbezett, mert a faanyagra szükségük lett volna a hajógyárban,⁵⁴ ugyanis a kormány Kr. u. 322-ben (s már korábban, Kr. u. 304-ben vagy 305-ben is) hajók építését rendelte el. A hajógyárban gabona vagy katonai felszerelés szállítására használt kormányzati hajókat építettek vagy javítottak, a tanács pedig felelős volt a kormányzati hajók megépítéséért, ill. javításáért. Egyiptomban pedig a *perseát* és az *acanthus* fát tartották az őshonos fák közül a legalkalmasabbnak a hajóépítéshez, ahogy azt a P. Beatty Panop. 2. 211-214 dokumentum említi. Az, hogy Kr. e. 322-ben kifejezetten megtiltották a *persea* fák bizonyos területeken való kivágását, késleltette a hajók építését. Ez indokolta a tanács fellépését.⁵⁵

A korábbi természetvédelmi politika tehát e fák vonatkozásában a kései császárkorban gazdasági okokból időszakonként háttérbe szorulhatott, amikor a hajógyártás érdekei előtérbe kerültek.⁵⁶

A *persea* fák korszakokon átívelő védelmét röviden áttekintve Caneva megállapítja, hogy a görög-római Egyiptomban a – még mindig Egyiptom szent tája hagyományos elemének tekintett – *perseákra* vonatkozó rendelkezések a faj megőrzésére vonatkozó elkötelezettségre utalnak ugyan, de ez a törekvés alapvetően vallási okokból, valamint az egyiptomi identitás valláson keresztüli megőrzésének szándékából fakadhatott. A környezetvédelmi intézkedések tehát alapvetően társadalmi-kulturális céloknak rendelődtek alá, s nem maga a természetvédelem (mint önmagában értékes célkitűzés) érdekében születtek.⁵⁷

Az új istenekhez való alkalmazkodás ellenére a *perseák* a folytonosságot képviselték. Az egyiptomi uralkodókká váló új makedón uralkodók pedig a királyság identitását alkotó görög és nem görög elemek keveredésének kifejezésére is felhasználták ezt a fát és a hozzá kapcsolódó történetet egy helyi hagyomány újjáalkotása révén. Az Ízisz-kultuszok sikere a Római Birodalomban pedig fokozta a görög-római érdeklődést a szent *persea* iránt, bár a Kr. u. 4. század eleje óta csökkent a *perseák* vallási szerepe, és növekedett a hajógyártásban való felhasználásuk.⁵⁸

Fontos azonban, hogy a *persea* fák magánszemélyek általi kivágása és eladása minden időszakban tilos volt. Arcadius és Honorius császár *rescriptuma* pedig e tekintetben csupán egy addig is fennálló törvényt ismételt meg.⁵⁹ Ugyanis ha engedélyezték is egy *persea* kivágását (például hajóépítés céljából), erre csak az állami hivatalnokok kifejezett engedélyével kerülhetett sor.

⁵² Lásd. CANEVA: i. m., 58.; P. Panop. Beatty 2 (211.214. sor); P. L. Bat. II 14.

⁵³ Korábbi jelöléssel: SB XV 15026

⁵⁴ CANEVA: i. m., 58.

⁵⁵ MINNEN – WÖRPF: i. m., 139–142.; BONO: i. m., 87–88. Meiggs Theophrasztoz nyomán Egyiptom őshonos fái közül az akáciát emeli még ki a hajóépítéshez különösen alkalmas fafajként. (Vö. MEIGGS: i. m. 59. o.) Thirgood szintén kiemeli az akáciák alkalmazását a hajók és hadihajók építése és az árbockészítés során is. A *perseáról* viszont azt írja, hogy e fafajt inkább kisebb tárgyak készítéséhez használták. (Vö. THIRGOOD: i. m., 89–90.)

⁵⁶ MINNEN – WÖRPF: i. m., 142.

⁵⁷ CANEVA: i. m., 59–60.

⁵⁸ CANEVA: i. m., 60.

⁵⁹ KRAMER: i. m., 226.

Mindenesetre a felsorolt források alapján egyértelműnek tűnik, hogy a császári rendelet nem pusztán egy meghatározott egyiptomi liget fát volt hivatott védeni, hanem annak célja – folytatván a korábbi hagyományokat – sokkal inkább valamennyi egyiptomi *persea* fa védelme lehetett. E fákat a Daphne liget fáival egyenrangúnak tekintették, a rendelet értelmében ugyanis alapvetően mindkét fafajtát tilos volt kivágni.⁶⁰

1.2. A Daphne liget ciprusai

Visszatérve a Daphne liget ciprusaihoz, kérdés, hogy ezen fák kiemelt védelmének mi lehetett az oka. Kézenfekvőnek tűnne a magyarázat, hogy az ok abban állhatott, hogy egy szent ligetről (*lucus*) volt szó, s az ilyen ligetek kezdettől fogva védelem alatt álltak.

A rómaiaknál az erdők és fák bizonyos körének megőrzésében ugyanis vallási motívumok is szerepet kaptak. Nagy jelentőséggel bírtak ebből a szempontból a szent ligetek, amelyeket formális aktussal szenteltek fel, s amelyeket tilos volt megsérteni. Silvanus mellett Diana, Faunus, de más olyan istenek számára is szenteltek fel ligetet, akik nem álltak közvetlen kapcsolatban az erdőkkel vagy a vadászattal. Ezek a ligetek az adott istenség különös védelme alatt álltak, s megsértésük nemcsak az adott istenség kellemetlen büntetését vonhatta maga után, hanem már a korai köztársaság időszakából vannak olyan feliratok, amelyek arról tanúskodnak, hogy a liget megsértését, ami *sacrilegium*nak minősült, súlyos büntetéssel fenyegették.⁶¹

Banfi arról tudósít, hogy a szent ligetek védelmét jogi normák is előírták, s a tartományi kormányzóknak szóló, erre vonatkozó utasításokat is gyakran megújították. Frontinusra hivatkozik, aki szerint a szent ligetek védelme a provinciákban könnyebben megvalósítható volt, Itáliában viszont – valószínűleg a nagyobb népsűrűség miatt – gyakrabban előfordult ezen szent ligetek elfoglalása.⁶²

Banfi úgy véli, hogy valószínűleg az *interdictum ne quid in loco sacro fiat* szolgált a védelmükre, amelynek megindítására bárki jogosult volt, akinek feladata volt a szent hely gondozása. Abban az esetben, ha valaki mégis megsértette a liget szentségét, különbséget kellett tenni az alapján, hogy ezt milyen célból tette, valamint hogy szándékosan vagy gondatlanul járt-e el. Így pl. a fák rosszindulatú kivágása vagy elvitele *sacrilegium*nak minősülhetett, s egyes feltételezések szerint akár halálbüntetéssel is járhatott. De ha valaki csupán gondatlanul járt el, vagy az erdő gondozása céljából vágott ki, ill. szállított el fát, akkor elegendő volt egy engesztelő áldozat bemutatása.⁶³

Úgy tűnik, hogy a szent ligetekkel kapcsolatos kérdéseket, ide értve a szankciókat is, egyedi törvények formájában, helyi szinten szabályozhatták (ún. *leges lucorum*). Ezeket az imperatív jellegű jogi aktusokat a helyi előljárók adhatták ki *leges dictae* formájában.⁶⁴ Sok erdőt és

⁶⁰ Vö. MINNEN – WÖRPF: i. m., 142.

⁶¹ NENNINGER: i. m., 25–29.

⁶² BANFI, Antonio: A proposito di boschi sacri nell'esperienza giuridica romana. *Agro Eco Ambiente*, 2021-2, 99–113., 107.

⁶³ BANFI: i. m., 107.

⁶⁴ BANFI: i. m., 107. Így például Umbriában tilos volt a fák kivágása a szent ligetekben, vagy pl. fák elvitele a ligetből. Csak kultikus célokra lehetett kivételesen fát kivágni, azon a napon, amikor az éves áldozat bemutatására került sor. A *lex luci Spoletina* (Kr.e. 3-2. sz. fordulója) értelmében, ha e szabályokat nem szándékosan sértették meg, egy ökröt kellett áldozni. (Akkor is, ha ez az erdő karbantartása érdekében a kijelölt napon történt.) A szándékos elkövetés esetén ezen túl 300 *ast* kellett a terület felügyelőjének, ill. a papjának fizetni. (Vö. PANCIERA, S.: La lex luci Spoletina e la legislazione sui boschi sacri in età romana, In: *Montelucio e i monti sacri*, Spoleto, 1994, 25–46.; BANFI: i. m., 107.; NENNINGER: i. m., 25–29.)

ligetet szakrális okokból hosszú ideig megőriztek, azonban a keresztény korban ezek közül sok áldozataul esett a keresztény fanatizmusnak.⁶⁵

Az általunk vizsgált Daphne egy olyan terület volt Szíriában, amelyet nagy és sűrű ciprusliget övezett.⁶⁶ A kivételes szépségű szent liget, amelyben hatalmas ciprusok nőttek⁶⁷ egy erdős völgyben terült el, félúton Antiochia és Seleukeia-in-Pieria „királyi városai” között Északnyugat-Szíriában (ma a törökországi Hatay). A legenda szerint ez volt az a hely, ahol Daphne nimfa, miután Apollón üldözte, babérfává (görögül *daphne*) változott.⁶⁸

Az Apollón-mítoszokhoz maga a ciprusfa is közvetlenül kapcsolódik. Az ehhez kötődő mítosz bizonyos értelemben hasonlít Daphne nimfa fává alakulásának mítoszára. A mitológia szerint Apollón egy csodaszép szarvast ajándékozott az általa kedvelt Cyparissus (vagy Kyparisszosz) nevezetű ifjúnak, aki miután íjával véletlenül lelőtte a megszelídített szarvast, annyira elszomorodott, hogy Apollónt kérte, hogy őrizze meg örökre könnyeit. Az isten a fiút pedig ciprusfává változtatta. A ciprusfák törzsén néha valóban képződnek olyan cseppek, amelyek könnycseppeknek tűnnek.⁶⁹

A liget már a hellenisztikus idők előtt egy helyi, szír kultusznak adott otthont. Majd a makedón hódítás után, a Szeleukida uralom alatt Daphne fontos regionális szentéllé vált, melyet Apollón és Artemisz istenségeknek szenteltek.⁷⁰ A ciprusfák nagy száma a Daphne ligetben és a helyiek Apollón imádata feltehetően hozzájárult a hely szakrális jellegéhez és kulturális jelentőségéhez.⁷¹ A Daphne ciprusliget közepén egy sérthetetlen szentély volt Apollón és Artemisz templomával, melyet eredetileg Szeleukosz emeltetett, majd Antiokhosz Epiphanész jelentősen kibővített,⁷² s amelyhez menedéjog és játékok is kapcsolódtak. Az antiokheiaiak és a szomszéd város lakói is itt tartottak ünnepeket.⁷³ A római időkben Daphne

⁶⁵ NENNINGER: i. m., 25–29.; BANFI: i. m., 107.

⁶⁶ Római Kor. Syria, Phoinikia és Judaia 1. rész, https://romaikor.hu/tudomany_es_technika/foldrajztudomany/strabon___geographika/tizenhatodik_konyv/cikk/syria_phoinikia_es_judaia_1_resz (2025. 10.12.); Ókori lexikon, D/ Daphne.

⁶⁷ Vö. Philostratus, *Via Apollonii* 1.16.,

⁶⁸ Philostratus, *Via Apollonii* 1.16.; DOWNEY (1961): i. m., 83–84.; PENNA: i. m., 271.; Rolf STROOTMAN: *Daphne: A sacred grove in Hellenistic-Roman Syria*, 2023, <https://conferences.sia.gr/en/conferences.php?paperid=80> (2026.05.02.).

⁶⁹ Ov. met. 10.; PENNA: i. m., 275.; SZÜCS: i. m., 106.; DOWNEY (1961): i. m., 83–84.; Philostratus, *Via Apollonii* 1.16.

⁷⁰ A legenda szerint Apollón miután az általa üldözött Daphne babérfává változott, a lány elvesztése miatti fájdalomában kilőtte az összes nyílvevőjét. Az egyik nyílhegy, amelyre az isten neve is rá volt vésve a földbe fűrődött, majd később amikor Szeleukosz arra vadászott, megtalálta a nyílhegyet, s Szeleukosz a rajta lévő feliratból megértette, hogy a helyet Apollón szentélyévé kell alakítani. Körbekerítette a helyet, ciprusokkal ültetette be, és templomot emeltetett. (Vö. Lib. or. 11.94.; DOWNEY (1961): i. m., 83–84.)

⁷¹ PENNA: i. m., 274–275. A ligetet a legenda szerint egy földalatti folyó kötötte össze Apollón Delphoiban található szentélyével, amely a szent Kasztalia-forrásból hozta a vizet Szíriába. A daphnéi Kasztalia-forrás Apollón híres orákuluma volt a hellenisztikus-római korszakban. (Vö. STROOTMAN: i. m.)

⁷² A Daphne ligetben található Apollón templom építését egyes források IV. Antiokhosznak, mások XI. Antiokhosznak tulajdonítják, de ezek a hivatkozások minden bizonnyal inkább a Szeleukosz utódai által végzett felújításokra, ill. kiegészítő munkálatokra utalnak. Downey nem tartja valószínűnek, hogy Szeleukosz anélkül szentelt volna ligetet a védőistenségének, hogy ott templomot is építtetett volna. (Vö. DOWNEY (1961): i. m., 83–84.)

⁷³ Strab. geogr. 16, 750.; K. B.: Daphne [4], In: Cancik, Hubert und Schneider, Helmuth (Hrsg.): *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Altertum Band 3, Cl–Epi.*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 1997, 313.; Római Kor. Syria, Phoinikia és Judaia 1. rész, https://romaikor.hu/tudomany_es_technika/foldrajztudomany/strabon___geographika/tizenhatodik_konyv/cikk/syria_phoinikia_es_judaia_1_resz (2025. 10.12.); Ókori lexikon, D/ Daphne; Ókori lexikon, A/Antiochia; PENNA: i. m. 274. o.

számos fesztivál helyszínéül szolgált, amelyek közül a négyévente megrendezett olimpiai játékok voltak a legfontosabbak.⁷⁴

A ciprusokban és babérfákban bővelkedő, és több forrással rendelkező híres liget kellemes tartózkodási helye volt nemcsak a Szeleukidáknak, hanem Pompeiusnak és később a rómaiaknak is.⁷⁵ A kereszténység térhódítását⁷⁶ követően a Daphne liget is el kellett, hogy veszítse (pogány) szakrális jellegét,⁷⁷ s császári tulajdonná vált, ahogy a pogány kultuszok templomai is azzá váltak.⁷⁸ Erre utal az a tény is, hogy a Codex 11. könyve (amelyben a két vizsgált rendelet is található) a császári tulajdonokra vonatkozó címek sokaságát szabályozta.⁷⁹ Vagyis arra lehet következtetni, hogy a rendeletek mind az egyiptomi *persea* fák, mind a Daphne liget ciprusai esetében egy már meglévő, s korábban alapvetően szakrális jellegű védelmet erősítettek meg immár elsősorban a császár tulajdonát védendő. Vagyis a szóban forgó fákat ekkor már elsődlegesen a császár tulajdonába tartozó dolgokként védték.

A császári rendelet közvetve tiltotta meg a Daphne liget ciprusainak és Egyiptom *persea* fáinak kivágását azáltal, hogy közvetlenül ezek engedély nélküli megvásárlását és eladását büntette. Valószínű, hogy a császár az általános tilalommal azt akarta elérni, hogy megakadályozza, hogy bárki engedély nélkül vágja ki (és értékesítse) a császári tulajdonban álló (ciprus és *persea*) fákat. Vagyis a rendelet csupán az említett fák illegális kivágása és értékesítése ellen irányult. Ez nem feltétlenül jelentette azt, hogy általában, mindenki számára tilos lett volna ezen fák kivágása, hanem az általános tilalom inkább a magánszemélyekre

⁷⁴ STROOTMAN: i. m.; DOWNEY (1961): i. m., 440–441.

⁷⁵ Lib. or. 11.239.; Ókori lexikon, D/ Daphne; PENNA: i. m., 274. Az erkölcsök romlottsága miatt azonban a liget később hírhedté vált. (Vö. Ókori lexikon, D/ Daphne; PENNA: i. m., 274.)

⁷⁶ A téma kapcsán lásd különösen: Deli Gergely: Did it Come in Handy? Factors Helping the Spread of Christianity in the Roman Empire. *Journal on European History of Law*, Vol. 17, No. 1, 2026, 151-159.; Sály Pál, The Emergence of the Idea of Religious Freedom in Ancient Rome. *Journal on European History of Law*, Vol. 13, No. 2, 2022, 107-113.

⁷⁷ A pogány kultusz megszüntetésére irányuló törekvést tükrözi az is, hogy Kr. u. 351-ben Constantinus Gallus keresztény császár egy mártíriumot építtetett Szent Babylas földi maradványainak a Kasztília-forrás közelében, hogy megszüntesse annak pogány orákulumként betöltött szerepét. Tíz évvel később Iulianus Apostata elrendelte a szent holttestének eltávolítását. Ezt követően egy villámcsapás elpusztította Apollón templomát. (Vö. Sozomenus *Historia ecclesiastica* 5.19.; Evagrius Scholasticus (Evagr.)1.16.; Nicephorus Callistus (Niceph.)10.18.; STROOTMAN: i. m.; DOWNEY (1961): i. m., 84.)

⁷⁸ Vö. DOWNEY (1961): i. m., 436–437.

⁷⁹ BONO: i. m., 83–84. Szűcs úgy véli, hogy bár Antiochiában a Kr. u. 4. század közepétől már a kereszténység volt jellemző, Nagy Theodosius uralkodásának kezdetén tiszteletben tartotta a ciprusfa mítoszához kapcsolódó korábbi szokásokat, s ezzel a pogányság iránti toleranciáját fejezte ki. (Vö. SZÜCS: i. m., 106.) Enßlin szerint azonban a császár alapvetően nem a pogány szokásokat akarta támogatni, hanem az antiochiai olimpiai játékok eltűrésével pusztán tekintettel volt arra, hogy egy nagyváros hagyományos népünnepélyéről volt szó, amely sokakat vonzott, és a császár csupán a nagyvárosi közönség „*panem et circenses*” iránti igényét támogatta. (Vö. ENßLIN, Wilhelm: *Die Religionspolitik des Kaisers Theodosius d. Gr.*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse, Jahrgang 1955, Heft 2, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München, 1955, 11.) Downey pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a Római Birodalom kereszténnyé válása természetszerűen bizonyos változásokat hozott a játékok jellegében. Az ünnepséget már nem lehetett hivatalosan az Olümpiai Zeusz tiszteletére rendezett ünnepségnek tekinteni. Ebben az időszakban már Héraklész tiszteletére rendezték meg az olimpiai játékokat. Downey szerint ez arra utal, hogy a hangsúly Zeusz kultuszáról Héraklész kultuszára tevődhetett át, ami a kereszténység számára valószínűleg sokkal kevésbé volt sértő. S valószínűnek tartja, hogy a fesztivál is elvesztette a korábbi pogány császárkultusz elemeit. A Codex Theodosianus (Cod.Theod.15,9,2) egyszerűen csak *ludinak* nevezi a játékokat a *syriarcha* és az *alytarcha* feladatainak említése során. (Vö. DOWNEY, Glanville: *The Olympic Games of Antioch in the Fourth Century A.D. Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1939, Vol. 70, 428–438., 433–434. o.; DOWNEY (1961): i. m., 440.) Megjegyzendő, hogy az olimpiai játékok Kr. u. 520-ig még megtartásra kerültek. (Vö. STROOTMAN: i. m.)

vonatkozhatott, s bizonyos személyek (pl. az *alytarcha*, vagy esetleg meghatározott tisztviselők) – ekkor még – engedélyt kaphattak e fák kivágására, feltehetően korlátozott mennyiségben.⁸⁰

2. Theodosius és III. Valentinianus rendelete

A fentebb említettnél későbbi, II. Theodosiustól származó császári rendelet, amelyet Seeck 427 és 429 közé datál, szintén a Daphne liget fáinak védelmében született.⁸¹

C.11,78,2pr.-1.: *Imperatores Theodosius, Valentinianus*

(pr.) *Omnes iudices cuiuscumque dignitatis sciant posthac absque permissu magnitudinis tuae arborem ex Daphnensi luco Antiochenae civitatis praecidendi vel quolibet modo lapsas transferendi licentiam sibimet denegandam.*

(1) *Sed nec alytarcha unam cupressum aliis plantatis excidere sibi licere contendat. ac ne solacio antiquitus ei concesso privari per omnia videatur, pro eo, quod ei cupressum excidere denegatur, unam auri libram eum de privatis nostris largitionibus accipere decernimus: quinque librarum auri condemnatione huius legis temeratore plectendo. Theodos. et Valentin. AA. Eudoxio com. sacr. larg. < >*

Minden rangú tisztviselőnek⁸² tudnia kell, hogy ezentúl az engedélyed nélkül tilos egy fát Antiochia városának a Daphne ligetéből kivágni, vagy egy bármilyen okból kidőltet magával elvinni. Az *alytarcha* sem vághat ki egy ciprust sem, még ha másikat is ültet helyette, azzal érvelve, hogy neki ez megengedett. De hogy ne legyen teljesen megfosztva az őt ősidőktől megillető jogosultságától, elrendeljük, hogy azért, hogy (ha) megtagadják tőle egy ciprus kivágását, egy font aranyat kapjon a magánvagyonunkból. Öt font arany büntetéssel kell sújtani azt, aki ezt a törvényt megszegi.

Ez a *constitutio* arról rendelkezik, hogy a *comes sacrarum largitionum* engedélye nélkül semmilyen hivatalnok nem vághat ki, vagy adhat el olyan fákat, amelyek a Daphne ligetből származnak. Ebben a rendeletben már kifejezetten említésre kerül, hogy a tilalom valamennyi tisztségviselőre vonatkozik. A törvény megszegőit pedig öt font arany büntetéssel kell sújtani.

A *constitutio* külön kiemeli az *alytarchát* is, akinek korábban joga volt egy-egy ciprusfát kivágni, ha ültetett helyette másikat. Maga a rendelet is említi, hogy ez a jog korábban megillette az *alytarchát*, s azért, hogy ne maradjon teljesen ellentételezés nélkül ezen őt ősidőktől fogva megillető jogtól való megfosztása, minden ciprus után, melyet korábban joga lett volna kivágni, s melynek kivágását a rendelet alapján megtagadják számára, egy font aranyat kell kapnia az államkincstárból.⁸³

⁸⁰ BONO: i. m., 85–86., 94.; DOWNEY (1961): i. m., 442.

⁸¹ BONO: i. m., 88–89.; SEECK: i. m. 136. o.; PENNA: i. m., 273.

⁸² Ezen értelmezés szerint tehát a *iudex* kifejezés nem bírót, hanem tisztviselőt, hivatalnokot jelent. Ezt a feltételezést alátámasztja a Heuman-Seckel Handlexikon is, mely szerint a későcsászárkorban a *iudex* kifejezést császári hivatalnok, ill. provinciai helytartó értelemben, valamint a különbíráskodási joggal rendelkező katonai és pénzügyi hivatalnokokra is használták. (Vö. HEUMAN, Hermann Gottlieb – SECKEL, Emil: *Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Gustav Fischer Verlag, Jena, 1907, 292–293.)

⁸³ Vö. BONO: i. m., 89–91.; FIORENTINI, Mario: *Diritto romano e ambiente*. Diss. (é.n.) https://moodle2.units.it/pluginfile.php/345406/mod_resource/content/1/Diritto%20Romano%20e%20ambiente.pdf (2026.03.07.), 90.; FIORENTINI Mario: *Precedenti di diritto ambientale a Roma? II. La tutela boschiva*. *Index. Quaderni Camerti di Studi Romanistici*, 35, 2007, 325–355., 337–338.

Az *alytarcha* különösen fontos személyiség volt Antiochia városában. Ő volt hivatott a Zeusz tiszteletére rendezett olimpiai játékok felügyeletére, s az istenség képviselőjeként nagy tiszteletben részesült.⁸⁴

Ahogy az az alábbi forrásból látszik, II. Theodosius apja – fiával ellentétben – még kifejezetten megengedte az *alytarcha* számára egy ciprusfa kivágását, amennyiben utóbbi a kivágott fa helyett többet is ültetett.⁸⁵

CTh. 10,1,12 Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius aaa. Pancratio comiti rerum privatarum Et mori veteri et constitutis nos maiorum accessisse cognoscas. Et alytarchae urbis Antiochenae plantandi plures, excidendae unius cupressi iubemus tribui facultatem. Dat. xv kal. Iul. Thessalonicae Ausonius et Olybrio cons. (379)

Tudni fogjátok, hogy mind az ősi szokásokhoz, mind őseink rendeleteihez ragaszkodunk. Továbbá elrendeljük, hogy Antiochia város alytarchája számára biztosítva legyen a lehetőség több ciprus ültetésére, egynek pedig a kivágására.

I. Theodosius tehát a kereszténység hatására megváltozott kulturális légkör ellenére még engedélyezte az *alytarcha* számára a korábbi hagyomány folytatását, a *mos vetus* iránti tiszteletből.⁸⁶

Bono úgy véli, hogy II. Theodosius ezzel ellentétes tartalmú rendelete nem azért született, mert az évi egy ciprusfa kivágása az *alytarcha* által a városi játékok kapcsán veszélyeztette volna a Daphne liget faállományát, hanem a császár esősorban más tisztviselők engedély nélküli és visszaélésszerű fakivágását próbálta meg e rendeletével megakadályozni. Erre utal a bevezető rész is (*omnes iudices*), melyben a *iudex* szó minden bizonnyal tisztviselőt jelent.⁸⁷

Azt, hogy a császár aggodalma nem volt alaptalan, Libaniusnak, Antiochia *rhétorának* több írása⁸⁸ is alátámasztja. Ezekben a Kr.u. 353 és 390 közötti írásokban Libanius arról számol be, hogy egy kormányzó a daphnei erdőt a saját hasznára akarta felhasználni, a ciprusfák kivágása és későbbi eladása révén.⁸⁹ Libanius arra is utal, hogy a probléma hosszabb ideje fennállt, s maga a császár is tudott a helyzetről, mivel tájékoztatta őt róla, s kérte a császárt, hogy fejezze ki az aggodalmát a fennálló helyzet miatt.⁹⁰

II. Theodosius fenti rendeletének (C.11,78,2pr.) címzettje a *comes sacrarum largitionum*. A császár az ő engedélyéhez kötötte a ciprusok kivágását a Daphne ligetben. Utóbbi minden bizonnyal köteles volt alaposan megvizsgálni a fák kivágásának célját, mielőtt döntött volna az engedélyről. Az *alytarcha* számára pedig, akit megfosztottak a hagyomány szerint őt megillető jogtól, mintegy „kárpótlásként” a kiváltság megszűnése miatt, köteles volt egy font aranyat adni számára az államkincstárból. Egyes szerzők szerint a rendeletben egyúttal minden tisztviselőnek (*omnes iudices*) megtiltották, hogy fákat vágjanak ki a Daphne ligetben, vagy a

⁸⁴ BONO: i. m., 90.; ENBLIN: i. m., 11.; PENNA: i. m., 274.; DOWNEY (1961): i. m., 440–441.

⁸⁵ Vö. SZÜCS: i. m., 105–111. Mivel csak egy ciprust vághatott ki az *alytarcha* a játékok kapcsán, valószínű, hogy azt inkább kultikus célokra használták, mint kereskedelmi értékesítésre. Vannak olyan feltételezések is, amelyek szerint a ciprusfa kivágásának joga a tisztséghez kapcsolódó juttatás volt, amelynek segítségével a tisztviselő megtéríthette a játékkal kapcsolatos kiadásai egy részét. Az *alytarcha* a kivágott fát értékesíthette, s az így kapott pénzt felhasználhatta az olimpiai játékok megszervezéséhez. Ez Downey szerint a játékokkal kapcsolatos krónikus pénzügyi nehézségeket tükrözi, melyek már I. Teodosius idején is jellemzőek voltak, s II. Teodosius uralkodása alatt újra megjelentek. (Vö. DOWNEY (1961): i. m., 440–442., 455–456.; SZÜCS: i. m., 109.)

⁸⁶ BONO: i. m., 91.

⁸⁷ Vö. BONO: i. m., 91–93.; DOWNEY (1961): i. m., 455–456. Megemlítendő, hogy Penna értelezésében a *iudex* kormányzót jelent. (Vö. PENNA: i. m., 274.)

⁸⁸ Lib. or. 1.255; Lib. or. 1.262.

⁸⁹ Vö. DOWNEY (1961): i. m., 436–437.

⁹⁰ BONO: i. m., 92–93.

kidőlt fákat elszállítsák.⁹¹ Más – helyesebbnek tűnő – értelmezések szerint azonban a hivatalnokok esetében a rendelet nem fogalmazott meg abszolút tilalmat, pusztán ezen hivatalnokok önkényes fakivágását volt hivatott korlátozni, az *alytarchák* fakivágási jogát azonban (az említett kompenzációval) megszüntette.⁹²

3. A rendeletek célja

Láthatjuk tehát, hogy míg az *alytarchának* korábban joga volt kivágni egy fát, ha helyette a liget állagának megőrzése érdekében több másikat ültetett, addig ez az újabb rendelet már megszüntette ezt a jogot. Ebben valószínűleg az is szerepet játszhatott, hogy – bár a ciprusfák gyorsan nőnek – mégis több évre van szükség ahhoz, hogy a 25 méteres, vagy akár azt is meghaladó magasságot elérjenek. És ezek a magas fák jelentős értéket képviseltek.⁹³

Penne úgy véli, hogy abból, hogy a császárok inkább hajlandóak voltak az *alytarchának* a kincstárból egy jelentősebb összeget (egy font aranyat) kifizettetni, mintsem hogy engedélyt adjanak a Daphne ligetben egy ciprusfa kivágására arra lehet következtetni, hogy a rendeletek célja a környék fájának védelme, és a liget érintetlenül hagyása volt. Azt feltételezi, hogy ennek az intézkedésnek vallási és/vagy kulturális vonatkozásai is voltak. Penne szerint tehát a Daphne liget természeti és kulturális sajátosságai miatt volt védett terület. S Williem Zwálvéval egyetértve úgy gondolja, hogy az említett két császári rendelet a természeti értékek megóvásával foglalkozó legrégebbi jogszabálynak tekinthető.⁹⁴ Zwálve maga is azt hangsúlyozza, hogy a két császári rendelet a „természeti emlékek megőrzésére irányuló jogalkotás első példái”-nak tekintendő, s kiemeli, hogy bár a rendeletet alkotó császárok keresztény császárok voltak, mégis elkötelezték magukat egy olyan „természeti emlékmű” megőrzése mellett, amely szorosan kapcsolódott egy pogány szentélyhez.⁹⁵

Zamora Manzano úgy véli, hogy a két említett császári rendelet precedenst teremtett a mai „természetvédelmi terület” számára, s a növényvilág védelme érdekében megtiltotta az említett fákkal való kereskedelmet.⁹⁶ Bello Rodriguez is hasonlóképpen gondolja, szerinte is természetvédelmi területnek tekintették a Daphne ligetet, s a rendeletek célja, az volt, hogy elkerüljék az emberi beavatkozást, s ez által védjék az erdők őshonos növényvilágát.⁹⁷

Fiorentini ezzel szemben azon az állásponton van, hogy a rendeletek alapvető célja nem az erdei örökség védelme, ill. általában a növényvédelem volt, hanem azok sokkal inkább a birodalmi örökséghez tartozó erdők tiltott kiaknázását próbálták meg visszaszorítani az Antiochiához közeli Daphne ligetben is. Erre utal az a tény is, hogy a korábbi rendelet címzettje a *comes rerum privatorum*, aki a császári magánvagyon kezelője volt.⁹⁸ S amikor II. Theodosius a Daphne-ligetből való fakitermelés lehetőségét tovább korlátozta, a fák kivágására már kizárólag a *comes sacrarum largitionum* előzetes engedélye alapján lett mód. Abból, hogy mindkét esetben a császári kincstári hivatalnokok voltak a rendeletek címzettjei, Fiorentini szerint arra lehet következtetni, hogy azok alapvető célja nem a természetvédelem, ill. az erdei

⁹¹ DOWNEY (1961): i. m., 455–456.

⁹² Vö. BONO: i. m., 93–94.; FIORENTINI (é.n.): i. m., 90.; FIORENTINI (2007): i. m., 337–338.

⁹³ SZÜCS: i. m., 109.

⁹⁴ PENNE: i. m., 274–275.

⁹⁵ ZWALVE, Williem J.: Een eeuwenoud gebouw. De betekenis van het Romeinse Recht. *De Academische Boekengids* 95, 2012, 5–7.

⁹⁶ ZAMORA MANZANO: i. m., 81.

⁹⁷ BELLO RODRIGUEZ: i. m., 135–136.

⁹⁸ FIORENTINI (é.n.): i. m., 89–90.; FIORENTINI (2007): i. m., 337.

örökség védelme, hanem a császári örökség, ill. a birodalmi vagyon integritásának védelme volt.⁹⁹

A kérdés kapcsán – annak érdekében, hogy teljes képet kapjunk a korabeli viszonyokról – fontos utalni a ciprusfák nagy jelentőségére és az általuk képviselt jelentős gazdasági értékre is. Az ókori Mediterraneum területén a fa az egyik legfontosabb természeti erőforrásnak számított.¹⁰⁰ A fát legnagyobb mértékben (mintegy 90 százalékban) tüzelőanyagként, pl. fűtésre, világításra, főzésre, cserépáru- és téglagyártás céljából, továbbá kohászati célokra használták. A második legfontosabb fafelhasználási területet az építkezések jelentették. A harmadik felhasználási terület pedig a hajóépítés volt.¹⁰¹

A faanyag mennyiségén túl bizonyos felhasználási célok esetén fontos volt annak minősége is. Az építkezéseknél és a hajóépítések során ugyanis csak meghatározott fafajokat alkalmaztak szívesen, s azok mérete is jelentőséggel bírt. Bizonyos építészeti megoldásokhoz ugyanis „hosszú fákra” volt szükség.¹⁰²

A korai császárság időszakára a görög területek mellett Itáliában is egyre súlyosabbá vált az építkezésekhez és a hajóépítéshez is szükséges magas fák hiánya, s egyes területek egyre inkább a távolsági importtól függtek.¹⁰³

Ami a fafajokat illeti, a ciprust (*Cupressus*) nemcsak az építkezések során, hanem a hajóépítéshez is előszeretettel használták, mert kiváló minőségű fát ad, amely gyakorlatilag korlátlan ideig tartós marad a víz alatt,¹⁰⁴ ezért a ciprusfa nagy értéket képviselt.¹⁰⁵ Nem példátlan, hogy a fák, különösen a hosszú faanyagot biztosító értékes épületfák, ill. az érintett erdőterületek vonatkozásában deklarálták, hogy azok kiemelt jelentőségük miatt császári tulajdonba tartoznak. Ennek talán leghíresebb példája Hadrianus *Definitio Silvarum*-ja a Libanon-hegység területén, melynek keretében számos sziklákra vésett felirattal jelezték, hogy a libanoni erdő határain belül négy fafaj a császár tulajdonát képezi.¹⁰⁶ Sajnos nem ismert, hogy pontosan mely fafajtákra tartoztak a Hadrianus számára fenntartott *IV arborum genera* közé, de többek feltételezése szerint az építkezések során történő kiváló felhasználhatóságuk miatt a ciprusok is a császár számára fenntartott fafajok közé tartoztak.¹⁰⁷

⁹⁹ FIORENTINI (é.n.): i. m., 89–90. o.; FIORENTINI (2007): i. m., 337–338. Hasonlóképpen: SZÜCS: i. m., 107., 109.

¹⁰⁰ ULRICH, Roger B.: *Roman Woodworking*. Yale University Press, New Haven, London, 2007, 1–2.

¹⁰¹ HUGHES Donald J.: *The Mediterranean. An Environmental History*. ABC CLIO, Santa Barbara – Denver – Oxford, 2005, 41. A témához lásd még: GRÜLL Tibor: *A Római Birodalom gazdasága*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017, 250–254.; ULRICH: i. m.; FISCHER, Renate: *Umweltschützende Bestimmungen im Römischen Recht*. Shaker Verlag, Aachen, 1996. 5.

¹⁰² HARRIS: i. m., 177–180.

¹⁰³ HARRIS: i. m., 181–183.

¹⁰⁴ BRETON, Jean-François: *Inscriptions grecques et latines de la Syrie, Tome (IGLS) Tome VIII, 3 – Les inscriptions forestières d'Hadrien dans le Mont Liban*. Librairie orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1980, 20.

¹⁰⁵ Vö. DOWNEY (1961): i. m., 436–437.

¹⁰⁶ BONO: i. m., 75–76.; KHATER, Carla – EL-HAJJ, Rima – HADDAD, Georges – ALI, Adam – DARWICH, Talal – KHOUZAMI, Michel: *Les Forêts du Liban: Un Héritage d'Avenir*. In: Harfouche, Romana – Poupet, Pierre (eds.): *Du Mont Liban aux Sierras d'Espagne*. Archaeopress Archaeology, Oxford, 2015. 115–124, 120.; RADDATO, Carole: *The Forest Inscriptions of Hadrian in Mount Lebanon*. <https://followinghadrian.com/2019/10/15/the-forest-inscriptions-of-hadrian-in-mount-lebanon/> (2026.03.28.) A Libanon-hegységben található feliratokhoz lásd különösen: BRETON: i. m.

¹⁰⁷ VISSER Ronald M.: Growing and Felling? Theory and Evidence Related to the Application of Silvicultural Systems in the Roman Period. In: Moore, A. – Taylor, G. – Harris, E. – Girdwood, P. and Shipley, El. (eds.): *TRAC 2009: Proceedings of the Nineteenth Annual Theoretical Roman Archeology Conference, Michigan and Southampton 2009*. Oxford Books, Oxford, 2010. 11–22., 13. Az előírás elsősorban a korábban a paloták és templomok építéséhez használt, de a hellenisztikus és római kortól kezdve már a hajóépítésnél (különösen a hadihajók építésénél) is előszeretettel alkalmazott cédrusokra vonatkozhatott. Néhányan úgy vélik, hogy mivel a libanoni cédruson kívül a ciprus, a lucfenyő és a jegenyefenyő (mások szerint a két utóbbi helyett a mandulafenyő

Visszatérve az említett császári rendeletekhez (C.11,78,1 és C.11,78,2), az egyértelműnek tekinthető, hogy azok a Dapne liget ciprusait (és a legvalószínűbb álláspont szerint) az egyiptomi *persea* fákat kívánták védelemben részesíteni. S a fentiek fényében feltételezhető, hogy a rendeletek nem egyetlen kizárólagos (természetvédelmi vagy gazdasági) célt szolgáltak. Egyrészt megfigyelhető egyfajta kontinuitás a rendelkezésekben. Ugyanis – ahogy az már említésre került – mind a *persea* fák, mind a Daphne liget ciprusai már a korábbi időszakban is kiemelt védelemben részesültek, s a szóban forgó *constitutiók* csak a már eddig is fennálló védelmet erősítették meg, ill. terjesztették ki. Annyiban azonban mindenképpen történt változás, hogy míg a korábbi védelem alapvetően szakrális jellegű volt, a Birodalom kereszténnyé válását követően – mivel ezek a szent ligetek/fák császári tulajdonba kerültek – a védelem célja immár nem a pogány vallások szerinti szent helyek (ill. fák) védelme, hanem sokkal inkább a császári örökség/vagyon védelme lehetett.

Ez kettős szempontból is különösen indokolt lehetett. A Daphne liget igen értékes ciprusfái könnyű pénzszerzési lehetőséget biztosítottak azok számára, akik kivágták és értékesítették őket. Így külön védelem hiányában fennállt volna a terület kifosztásának veszélye. Ahogy arról korábban már szó volt, arra, hogy ez a félelem nem volt alaptalan, Libanius írásaiból is következtetni lehetett.¹⁰⁸ S e fák engedély nélküli kivágása nem pusztán gazdasági, hanem eszmei károkat is okozott volna a területen, amely igen kedvelt liget volt, s a kortársak által is elismert önálló természeti értékkel (is) bírt.

Másrészt a liget eszmei értékén túl az értékes ciprusfák a császár számára is nagy gazdasági jelentőséggel bírhattak. Talán nem teljesen elképzelhetetlen, hogy még ha elsődlegesen minden valószínűség szerint nem is volt a császár célja az itt növény ciprusfák kivágása és gazdasági jellegű felhasználása, szükség esetén a liget „élő faraktérként” szolgálhatott, s a ciprusok „aranytartalékként” gazdagíthatták a császári magánkincstárt.

Bono szerint önmagában az a tény, hogy ez a terület, ill. ezek a fák császári tulajdonban álltak, a császár anyagi érdekeltségét bizonyítja ezen területek, ill. fák kapcsán, s ez a jogalkotó számára önmagában elegendő indokot jelent a védelmükhöz.¹⁰⁹

A Daphne liget ciprusainak kezelése hasonló lehetett a *persea* fák kapcsán a 4. század elején a tapasztalt utilitarista hozzáálláshoz. A *persea* fák védelem alatt álltak, de amikor a sürgős hajóépítési munkákhoz faanyagra volt szükség, a domináns természetvédelmi politika gazdasági okokból hátrébe szorult, s felső-egyiptomi *persea* fákat használtak fel a hajók

és az erdeifenyő) volt a legalkalmasabb ezekre a célokra, erre a négy fafajára vonatkozott a kivágási tilalom. (Vö. Diod. 19.58.2f.; CIL III 180; NENNINGER: i. m., 71–72.; HARRIS: i. m., 183.; FISCHER: i. m., 155–156.; HONIGMANN, Ernst: Art. Libanos. In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (RE). Bd. 13/1, Meltzer Verlag, Stuttgart, 1926. 1–11., 5–7.; Vö. MIKESSELL, Marvin W.: The Deforestation of Mount Lebanon. *The Geographical Review*, 1969. Vol. 59, Nr. 1, 1–28., 20.) A császár számára fenntartott fafajtaikat illetően azonban a fentiek mellett többféle álláspont is kialakult. Renan szerint a ciprus, a fenyő, a vörösfenyő és a jegenyefenyő volt a szóban forgó négy fafajta. (RENAN, Ernest: *Mission in Phénicie*. Imprimerie impériale, Paris, 1864-1874, 279.) Breton azonban rámutat arra, hogy a ciprus ritka Libanonban, a vörösfenyő pedig ismeretlen ezen a környéken. Így De Vaumas nyomán Breton a cédrust (*Cedrus Libani*), a kilikiai jegenyefenyőt (*Abies cilicica carr.*), a magas borókát (*Juniperus excelsa*) és talán vele együtt a közönséges ciprust (*Cupressus*), valamint a tölgyet (*Quercus*) gondolja a császár számára fenntartott fafajoknak. (Vö. VAUMAS, Etienne de: *Le Liban: montagne libanaise, Bekaa, Anti-Liban, Hermon, Haute Galilée libanaise. Étude de géographie, Vol. 1. Texte*. Firmin-Didot, Paris 1954.283.; BRETON: i. m., 21–22.) Más feltételezések szerint a cédrus, ciprus és az erdei fenyő mellett a tölgyfa volt a negyedik fafajta, amelyre a feliratok vonatkoztak. (Vö. CORDOVANA: i. m., 137.) Perowne pedig a cédrust, a ciprust, a borókát és a fenyőt véli a négy védett fafajhoz tartozónak. (Vö. PEROWNE, Stewart: *Hadrian*. Dorset Press, New York, 1990, 131–132.)

¹⁰⁸ Vö. Lib. or. 1.255; Lib. or. 1.262.

¹⁰⁹ BONO: i. m., 87.

megépítéséhez.¹¹⁰ Bono – helyesen – úgy véli, hogy azzal, hogy a rendeletek nem abszolút tilalmat írtak elő a ciprusok kivágása kapcsán, hanem a *comes* engedélyéhez kötötték a fák kivágását, akként tartották fent a Daphne liget erőforrásainak lehető legnagyobb védelmét, hogy szükség esetén egyúttal azok ellenőrzött kiaknázását is lehetővé tették. S az intézkedések hozzájárultak az erőforrások fenntartható megőrzéséhez is.¹¹¹

A császári szabályozás hatékonyságát igazolják a következő évszázadból származó források is, amelyekből arra lehet következtetni, hogy az erdei erőforrások ebben a későbbi időszakban is rendelkezésre álltak a Daphne ligetben.¹¹²

Miután Antiochia jelentős részét Kr. u. 526-ban elpusztították a földrengések, Kr. u. 537-ben Ephraemius (Efrémiosz) pátriárka kezdeményezte a megrongálódott bazilika újjáépítését. Ennek során a bazilika tetőszerkezetének befedéséhez daphnei ciprusfát használtak fel.¹¹³ Procopius pedig arról számol be, hogy amikor Anastasius uralkodása alatt (Kr. u. 491-518) heves szél csapott le Daphne külvárosára, néhány rendkívül magas ciprusfa gyökerestől kidőlt. Olyan fák, amelyeknek a törvény szigorúan tiltotta a kivágását.¹¹⁴ Ebből arra lehet következtetni, hogy a Daphne liget ekkor is bővelkedett ciprusokban, s ezek kivágása még ebben a későbbi időszakban is tilos volt.

Elsődlegesen tehát valószínűleg gazdasági megfontolások állhattak az említett fák védelme mögött (ahogy arra a rendeletek címzettjeiből is következtethetünk), de minden bizonnyal nem az azonnali kiaknázás céljával, hanem sokkal inkább a nagy gazdasági jelentőséggel is bíró természeti értékek császár számára való megőrzése révén.

Mint azt már korábban említettük, a Daphne liget ciprusai és Egyiptom *perseái* kapcsán egyaránt fontos szerepet játszhatott mindemellett a kontinuitás is, hiszen ezek a fák mindig is védelem alatt álltak, aminek korábban alapvetően szakrális okai voltak, de ezzel kapcsolatban relevánsak lehettek a kulturális szempontok is. A védelem fenntartásában ezért szerepet játszhatott a helyi lakosság vallási érzékenységének és hagyományainak tiszteletben tartása is. Ugyanakkor idővel a *perseák* és a Daphne liget fái is a császári magánkincstár tulajdonába kerültek, s az eddigi védelem immár elsődlegesen a császári tulajdon megóvása érdekében maradhatott fent. A kontinuitás tehát egy hangsúlyeltolódással kapcsolódott össze. Mindemellett egyúttal cél lehetett a kellemes környezet megőrzése is. Ugyanis ahogy azt a Digestában található szöveghelyben (D.7,1,13,4)¹¹⁵ is olvashatjuk, még a római jogtudósok is elismerték, hogy a fáknak nem pusztán gazdasági haszna lehetett, hanem a kellemes közérzet biztosítása szempontjából is értékkel bírhattak. Ezt Ulpianus a haszonélvezet kapcsán állapítja meg. A fragmentumban a jogtudós kijelenti, hogy a haszonélvező a tulajdon tárgyának állapotán nem ronthat, viszont javíthat rajta. S ha egy mezőgazdasági ingatlan haszonélvezeti jogát hagyták rá, akkor sem a gyümölcsfákat nem vághatja ki, sem a gazdasági épületeket nem bonthatja le, s mást sem tehet a telek kárára. Ha pedig egy olyan telekről van szó, amelynek az a célja, hogy kellemes körülményeket biztosítson, zöld területekkel, fasorokkal, sétautakkal, amelyeket díszfák árnyékolnak, amelyek nem hoznak gyümölcsöt, ezeket sem vághatja ki, hogy például egy gyümölcsöst hozzon létre, vagy valamit, ami termést hoz.

¹¹⁰ Vö. CANEVA: i. m., 58.

¹¹¹ BONO: i. m., 95–96.

¹¹² BONO: i. m., 96.

¹¹³ Vö. DOWNEY (1961): i. m., 567–568.; DE GIORGI, Andrea. U. – EGER, A. Asa: *Antioch. A History*. Routledge, Abingdon, Oxon – New York, 2021, 57.; BONO: i. m., 96.

¹¹⁴ Procopius, De belliis, 2.14.5.

¹¹⁵ Vö. SÁRY Pál: A környezet jogi védelme az ókori Rómában. *Iustum Aequum Salutare*, XVII, 2021/1., 125–147., 126.; SÁRY Pál: The legal protection of environment in ancient Rome. *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2020, Vol. XV, No. 29, 199–216., 200.

A Daphne liget kapcsán a fák által biztosított kellemes környezetet többen is említik. Libanius (kb. Kr. u. 314-394) arról ír, hogy a Daphne liget annyira hasznos a testnek, hogy az ember már egy rövid tartózkodás után is egészségesebben távozik onnan. Ezen a helyen öt ház, hét kert, háromezár ciprus és három fürdő található, de ezek olyan szépek, mint amilyenek sehol máshol nincsenek.¹¹⁶ Sozomenus (Kr. u. 400-450), a bizánci irodalomban az egyháztörténeti műveiről ismert író pedig szintén csodálattal mutatja be a Daphnet, mint Antiochia jeles külvárosát, amely bővelkedik ciprusfákban, de más zöld növényekben és illatos virágokban is, s ahol fák ágai olyan sűrűek, hogy szinte tetőként árnyékolják a földet.¹¹⁷

A fentiek alapján – Szüccsel egyetértve – feltételezhető, hogy mivel a Daphné liget ciprusai „megkülönböztetett kincstári étéket” képviseltek, a cél elsődlegesen a császári vagyon védelme lehetett, ugyanakkor emellett az erdő védelme egyúttal (másodlagos célként) „a természet nyújtotta öröm” és a kellemes környezet megőrzését is szolgálhatta.¹¹⁸ A Daphne liget védelme kapcsán indokoltnak tűnik továbbá – Bono nyomán – a gazdasági-patrimoniális és a környezetvédelmi értelmezés ötvözése is. Bár megalapozottabbnak tűnik az a feltételezés, hogy a fenti birodalmi intézkedések a császári, ill. kincstári vagyon védelme céljából elsősorban gazdasági megfontolásból születtek, ezek az intézkedések azonban egyúttal pozitív hatással lehettek az erdei örökség megőrzése és védelme szempontjából is. Ezt a pozitív hatást legkifejezőbben talán Renata Fisher írta le a különböző célkitűzések reflexhatásának (Reflexwirkung) bemutatásával, melynek lényege, hogy az elsődlegesen gazdasági célból hozott intézkedések járulékos következményként a környezetre is kedvező hatással bírhettek.¹¹⁹

4. Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy az érintett fák (az egyiptomi *perseák* és a Daphne liget ciprusai) védelme a vizsgált korszakot megelőzően eredetileg alapvetően vallási célokat szolgált, de egyben társadalmi és kulturális jelentőséggel is bírt. Így a későcsászárkori védelmük részben hagyománytiszteletből is fakadhatott. A tárgyalt császári rendeletek idején a védelmükben megfigyelhető a kontinuitás, de egyúttal a hangsúlyeltolódás is. A birodalom kereszténnyé válását követően már nem annyira a szakrális jelentőségük miatt védhették a *perseákat*¹²⁰ vagy a Daphne liget fáit, hanem sokkal inkább a császár tulajdonába tartozó értékes „vagyon tárgyakként”, melyek különlegességük, és a hozzájuk kapcsolódó évszázados hagyományok miatt önmagukban is nagy jelentőséggel, különleges értékkel bírtak. Mindemellett azonban ellenőrzött kiaknázásuk révén szükség esetén értékes erőforrásként is szolgálhatták a császár építkezési vagy hajóépítési céljait.

Minden bizonnyal ebben az időszakban is megmaradt – legalább részben – e fák társadalmi és kulturális jelentősége is. S emellett az esztétikai értékük is relevanciával bírhattak, hiszen a

¹¹⁶ Lib. or. 11. 237–238.

¹¹⁷ Vö. Sozomenos, *Historia Ecclesiastica* 5.19.; PENNA: i. m., 272.; SZÜCS: i. m., 109.

¹¹⁸ SZÜCS: i. m., 109–110.

¹¹⁹ Lásd. BONO: i. m., 86.; FISHER: i. m., 155–156.

¹²⁰ Érdekességgé megemlítendő azonban, hogy a kopt Egyiptomban a Szent Phoibannon kolostor helyszínén a *Mimosophus Laurifolia* nyomait fedezték fel (a 6-8. századból), valamint egy Felső-Egyiptomból származó papirusz (a 6. századból) egy püspök utasítását tartalmazza, hogy *persea* fából faragjanak egy ajtót (valószínűleg egy templom számára). Caneva a kopt bizonyítékokból arra következtet, hogy a *persea* fák – egy három évezrednyi hagyomány utolsó ismert adaptációjaként – a kopt keresztény vallásban is jelentőségre tehetek szert. (Vö. CANEVA: i. m., 61.)

perseák mindig is az egyiptomi szent táj hagyományos elemét képezték,¹²¹ az árnyas Daphne liget pedig igen kedvelt volt Antiochia lakosai körében. Védelmük kapcsán tehát nem lehet pusztán egyetlen célt kiemelni, hanem az említett célok együttesen állhattak a vizsgált császári rendeletek mögött.

A fák megőrzésére irányuló elkötelezettséget azonban nem tűnik helyénvalónak a modern ökológiai gondolkodásmód bizonyítékként értelmezni.¹²² E fák védelme természetesen nem a modern értelemben vett környezetvédelmi vagy a biológiai sokféleség megőrzése iránti igényből fakadt, a rendelkezéseknek azonban járulékos következményként minden bizonnyal e tekintetben is pozitív hatása lehetett.

¹²¹ Vö. CANEVA: i. m., 59.

¹²² Vö. CANEVA: i. m., 59.